

DOI: 10.26104/NNTIK.2022.95.39.036

Амантур уулу Э.

XX КЫЛЫМДАГЫ ИСЛАМ МАМЛЕКЕТТҮҮЛҮГҮНҮН ФОРМАЛАРЫ

Амантур уулу Э.

ФОРМЫ ИСЛАМСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В XX ВЕКЕ

Amantur uulu E.

FORMS OF ISLAMIC STATEHOOD IN THE 20TH CENTURY

УДК: 93 (07)

Макалада XX кылымдагы ислам мамлекеттүүлүгүнүн формалары, алардын калыптанышы жана өнүгүүсү каралган. Ислам мамлекеттеринин мамлекеттик-укуктук системасы эл аралык мейкиндиктин тез өнүгүү процессинен улам келип чыккан жаңы чакырыктарга, маселелерге жана көйгөйлөргө туш болууда. Албетте, мындай чакырыктарга бардык мамлекеттердин бийлиги жооп берүүгө даяр болуусу керек болгондой эле ислам мамлекеттери да бул багыттагы ишмердүүлүгүн учурдун талаптарына ылайык алып баруусу зарыл. Мамлекеттүүлүк боюнча ислам доктриналарын тигил же бул социалдык-саясий шарттарда жана акыркы убактарда исламды саясатташтыруу процессинин фонунда ишке ашыруу жолдору өзгөчө кызыгууну жана талаш-тартышты жаратып келет. Албетте, мындай чакырыктарга бардык мамлекеттердин бийлиги жооп берүүгө даяр болуусу керек болгондой эле ислам мамлекеттери да бул багыттагы ишмердүүлүгүн учурдун талаптарына ылайык алып баруусу зарыл.

Негизги сөздөр: Ислам мамлекети, башкаруу формасы, суннит, шиит, халифат, келишим, тенденция, үмөт, Куран.

В статье рассматриваются формы исламской государственности в XX веке, их становление и развитие. Государственно-правовая система исламских государств сталкивается с новыми вызовами и проблемами, вытекающими из процесса стремительного освоения международного пространства. Конечно, как правительства всех стран должны быть готовы ответить на подобные вызовы, так и исламские государства должны действовать в этом направлении в соответствии с современными требованиями. Особый интерес и споры вызывает то, как исламские доктрины государственности реализуются в одном социально-политическом контексте и в контексте недавнего процесса политизации ислама. Конечно, как руководство всех стран должны быть готовы ответить на такие вызовы, так и исламские государства должны действовать в этом направлении в соответствии с современными требованиями.

Ключевые слова: Исламское государство, форма правления, сунниты, шииты, халифат, договор, тенденция, умма, Коран.

The article discusses the forms of Islamic statehood in the twentieth century, their formation and development. The state and legal system of Islamic states is facing new challenges, problems and challenges arising from the process of rapid development of the international space. Of course, just as the governments of all countries must be ready to respond to such challenges, Islamic states must also act in this direction in accordance with modern requirements. Of particular interest and controversy is the way in which Islamic doctrines on statehood are implemented in one socio-political context and in the context of the recent process of politicization of Islam.

Key words: Islamic state, form of government, Sunnis, Shiites, caliphate, treaty, trend, ummah, Koran.

Ислам мамлекеттүүлүгү башка мамлекеттик түзүлүштөр же башка укук системалар сыяктуу эле калыптануунун жана өнүгүүнүн узак мезгилин башынан өткөргөн. Ислам өлкөлөрүнүн мамлекеттүүлүгүнүн тарыхы жөнүндө айтсак, анын эволюциясынын төмөнкү этаптарын көрүүгө болот:

1. Мухаммед пайгамбардын убагындагы коомдун, мамлекеттик түзүлүштүн калыптана баштоосу;
2. Мамлекеттердин укуктук маданиятына, коомдук түзүлүшүнө ислам таасир эткен колонизация мезгили;
3. Реформалоо тенденциялардын мезгили;
4. Ааламдашуу мезгили (XX кылымдын аягы – XXI кылымдын башы).

Азыркы этапта ислам мамлекеттеринин мамлекеттик-укуктук системасы эл аралык мейкиндиктин тез өнүгүү процессинен улам келип чыккан жаңы чакырыктарга, маселелерге жана көйгөйлөргө туш болууда. Албетте, мындай чакырыктарга бардык мамлекеттердин бийлиги жооп берүүгө даяр болуусу керек болгондой эле ислам мамлекеттери да бул багыттагы ишмердүүлүгүн учурдун талаптарына ылайык алып баруусу зарыл.

Бул жерде белгилей кетүүчү нерсе, исламдын мамлекеттүүлүк боюнча диний окуулары эки негизги багытты камтыйт:

1. Суннизм
2. Шиизм

Булардын ар бири ислам мамлекети деген түшүнүктө дагы өз алдынча концепцияларга ээ экендиги менен айырмаланышат.

Шииттердин бийлик теориясы имамдык окуусуна негизделген, классикалык мааниде биринчи имам Мухаммед пайгамбар болгон, ал өлгөндөн кийин имамдын ыйгарым укуктары халифтерге өткөн. Шииттердин концепциясында халифалар да диний жана светтик ыйгарым укуктарга ээ болгон мамлекет башчылар болуп эсептелет. Имаматтын негизи – мусулман жамаатка негизделген мамлекеттин жогорку жетекчилиги. Бул теорияны иштеп чыгуу менен шиит теологдору имам бир гана Аллага таандык болгон жашыруун пайгамбарлык илимди мураскери болгондуктан жана бул дүйнө жашоосунда Кудайдын жалгыз мыйзамдуу өкүлү

болуп эсептелгендиктен жогорку бийлик Алинин үй-бүлөсүнүн колунда топтолушу керек деген тыянакка келишкен.

Сунниттердин укуктук доктринасы шииттерден айырмаланып, дүйнө жашоосундагы жогорку бийлик жалгыз башкаруучуга эмес, бүткүл мусулман коомуна таандык, халиф бул учурда элчинин орун басарынын ролун аткарат деген көз карашты карманышат. Үммөт өз бийлигин бир, атүгүл эң ыймандуу делген мүчөсүнө өткөрүп берүүгө укугу жок, бирок ага жамаатты башкаруу ыйгарым укугун бере алат. Халифтин бийлиги анын үммөт алдындагы жоопкерчилигине негизделип, ал дин өкүлдөр, ислам укугу жаатындагы адистер менен үзгүлтүксүз кеңешип туруу аркылуу ишке ашып турат. Мындан сунниттердин мамлекеттүүлүк концепциясындагы негизги орун Куранда бекемделген шура принцибине маанилүү орун берилгендигин аныктасак болот. Ага ылайык, халифаттын алдында мамлекет башчысына айрым маселелер боюнча кеңеш берүү укугу бар консультативдик кеңеш иштеши керек. Жаңы укуктук ченемдерди кабыл алууда мамлекет башчысы муджахиддердин (шарият боюнча эксперттердин) пикирлерине таянышы керек [5, 98-б.].

Жалпысынан алганда, мусулмандарды басымдуу бөлүгүн түзгөн мамлекеттердин бири дагы улуттук мамлекеттик системасында салттуу ислам укугунун ченемдери баштапкы калыбында иштейт деп айта албайбыз. Мамлекеттин жана коомдун турмушунда орунда туруу менен, алар ар кандай жергиликтүү аймактык каада-салттар, келишимдер, макулдашуулар, административдик чечимдер, позитивдүү укуктун ченемдерин камтыган түрдүү ченемдик актылардын тексттери менен толукталат жана өтө чоң бөлүгү башка укуктук системалардан алынган укуктук жоболор болуп саналат.

XX кылымдагы ислам мамлекеттеринин укуктук системалары укуктун дуализми менен мүнөздөлөт. Бул өзгөчөлүк мазмуну жана мүнөзү боюнча бири-биринен айырмаланган түрдүү укук ченемдеринин бир убакта колдонулушунда.

Укуктук системаларынын дуализми ислам мамлекеттеринин тынымсыз өзгөрүп, өнүгүп жаткан экономикалык, социалдык жана саясий чөйрөгө ыңгайлашуусуна мүмкүндүк берет [1, 302-б.].

Дуализм ислам мамлекеттеринин сот системасына да мүнөздүү экендиги табигый көрүнүш. Ишибиздин биринчи бөлүмүндө биз казылардын, шарият тарабынан аныкталган сотторунун ишмердүүлүгүн учкай баяндап бердик, алар азыркыга чейин ислам мамлекеттеринин укуктук системасында чоң роль ойноп, мыйзам актыларынын алкагында иш алып барган башка сот институттары менен бирдей ишмердүүлүк жүргүзүшөт [4, 118-б.].

Ислам мамлекеттеринин заманбап укуктук системаларынын эки тараптуулугу бир катар карама-каршылыктарды шарттайт. Бир жагынан ислам шарияты өзгөрүүгө жатпаган система, экинчи жагынан анын көптөгөн мүмкүнчүлүктөрү бар экендигин кээ бир учурларда, шарттарда ийкемдүүлүгүнөн байкаса болот. Маселен, көпчүлүк ислам өлкөлөрүнүн мыйзам системасындагы ар кандай келишимдер, жоболор учурдагы коомдун муктаждыктарына ылайык мыйзамдарды толуктап, жаңылай алат.

Белгилүү бир системадагы ар кандай ченемдердин өз ара байланышынын негизинде азыркы ислам мамлекеттерин төмөндөгүдөй топторго бөлүүгө болот:

1. Түзүлүшү жана иштеши жеке укук тармагында гана колдонулбастан, коомдук укукка, анын ичинде конституциялык мыйзамдарга жана башкаруу формасына да таасирин тийгизген салттуу ислам укугунун ченемдердин түздөн-түз таасири астында ишке ашкан укуктук системалар. Бул топко Сауд Аравия Королдугу, Пакистан, Иран кирет.

2. Классикалык укуктун принциптерин жана ченемдерин колдонууга көп көңүл бурбаган мамлекеттер. Кувейт, Бириккен Араб Эмираты, Бахрейн, Йемен, Судан, Ливия ж.б.

3. Классикалык ислам укугунун ченемдеринин жана принциптеринин иштеши менен чектелген укук системалар өкүм сүргөн өлкөлөр. Египет, Алжир, Марокко, Ирдания, Сирия ж.б.

4. Ислам классикалык ченемдердин минималдуу таасири тийген укуктук системалар. Туркия, Тунис ж.б.

Ислам укугу мусулмандарга гана тиешелүү экенин түшүнүү менен бирге, ал статикалык гана көрсөткүч бойдон калбай, өзүнүн тарыхый өнүгүүсүнүн акыркы этабында белгилүү бир деңгээлде динамикалык өнүгүп атканын да эскерте кетели.

Салттуу ислам укугу эске албаган кылмыш, жарандык, процессуалдык ж.б. укук тармактарынын өнүгүүсү жөнүндө белгилөө менен ислам укуктук системасы өзүнүн күчтүү таасирине карабастан, коомдун бардык чөйрөлөрүн жөнгө салбайтбагандыгына карабай ислам мамлекеттеринин көбүндө дагы эле нике, үй-бүлө жана мурас мамилелеринин үстөмдүк кылуучу жана иш жүзүндө бирден-бир жөнгө салуучу ролун аткаруусун улантып жатат [6, 75-б.].

Азыркы ислам мамлекеттеринин укуктук системаларындагы салттуу жана прогрессивдүү укуктардын өз ара байланышынын контекстинде дагы бир кызыктуу мыйзам ченемдүүлүк бар. Ислам укугунун иштөө деңгээли коомдун өнүгүүсүнүн маданий, социалдык жана саясий деңгээлине түздөн-түз таасир этээрин байкоого болот. Буга Ирандын мисал кылып

көрсөтсө болот. Революциялык окуялардан кийин исламдашуу тандалып алынган өлкөдө, адамдардын жеке жашоосуна да таасирин тийгизгенин жеке жарандык эркиндиктин деңгээлин бир нече кылым мурунку абалга кайра кайтарып, адамдардын билим деңгээлинин жалпы көрсөткүчтөрүн түшүргөн.

Ошондой эле, көбүнчө исламдын мамлекеттүүлүк концепциясы бийликте турган тигил же бул саясий топтун өздөрүнүн максаттарына жетүү үчүн бурмаланат келет. Мисалы, Пакистандагы аскердик башкаруу режими шайлоолорго тыюу салууну бул процесс исламдын ченемдерине жооп бербейт депген тыянак менен түшүндүрүп коомдук пикир жаратууга аракет кылган.

Ошентип, азыркы ислам өлкөлөрүнүн мамлекеттик-укуктук системалары ар түрдүү болуп саналат жана алар ар кайсы мамлекетте ар кандайсебептер менен олуттуу түрдө айырмаланат. Исламдык укук маданиятындагы ички дагы, эл аралык дагы укуктук ченемдерге баа берүүдө биз сөзсүз түрдө салттуу ислам укугун, ар бир мамлекеттин ченемдерин, тышкы эл аралык укуктук ченемдерден алынган ченемдерди эске алышыбыз керек.

XX кылымда бир топ мусулман мамлекеттери көз карандысыздыкка ээ болушуп мурдагы империялардын курамынан чыгышты жана мындай өлкөлөрдө расмий бийлик системасын түзүү менен мамлекеттик башкаруу формасын, мамлекеттик түзүлүштү, саясий режимди аныктоо процесстери башталган [3, 127-б.].

Андыктан мусулмандар басымдуу бөлүгүн түзгөн бардык мамлекеттерде бийлик системасынын уюштурулушу бирдей жүрдү десек жаңылышкан болбуз жана исламдын жана анын мамлекеттүүлүк боюнча концепцияларынын ролу ар кайсы өлкөлөрдүн саясий турмушунда аркандай деңгээлде болгондугун айта кетүү керек. Бул өзгөчөлүккө таянып, биз мамлекеттердин төмөнкү классификациясын сунуштай алабыз:

1. Жогорку бийлик ислам дин өкүлдөрүнүн колуна топтолгон мамлекеттер (буга мисал катары 1978-79-жылдардагы революциянын натыйжасында Ислам Республикасынын болуп түзүлгөн менен аяктаган Иранды алсак болот);

2. Исламдын саясий турмушка таасири кыйла чоң, бирок формалдуу түрдө бийликтин ыйгарым укуктары секулярдык адамдардын колунда топтолгон мамлекеттер. Перс булуңундагы монархиялардын көбүн мындай өлкөлөргө таандык кылууга болот (Сауд Аравия Королдугу, Бахрейн, Катар; Кувейт);

3. Коомдо исламдын таасири сакталып калган, бирок бүт бийлик динди өзүнүн саясий максаттарына жетүү үчүн курал катары колдонгон бир гана башка-

руучунун колунда топтолгон авторитардык режимдер (Мындай режим Түркияда, Ливияда, Иракта көп убакыттар ийгиликтүү колдонулду);

4. Саясий чечимдерге көпчүлүк мусулмандардын пикири таасир эткен, салыштырмалуу либералдуу ислам өкүм сүргөн светтик мамлекеттер (Марокко, Иордания, Индонезия);

5. Бийликтин ислам дин өкүлдөрүнүн колуна өтүшүн жактаган радикал исламчыл топтор менен өкмөттөр ортосунда жарандык согуш уланып жаткан мамлекеттер (Алжир, Египет);

6. Батыш тибиндеги демократиялык режимдерге багыт алган мамлекеттер. Бул өлкөлөрдө светтик бийлик үстөмдүк кылып, мечит саясаттан бөлүнгөн (Борбордук Азия мамлекеттери);

7. Эл аралык аскер күчтөрү тарабынан көзөмөлгө алынган мамлекеттер (Афганистан, Сирия).

Негизинен ислам мамлекеттерин жана тарыхый жактан өкүм сүргөн мамлекеттик түрлөрүн төмөндөгүдөй типтерге бөлүүгө болот. Аларга: халифат, султанат, имамат, империя, эмират, республика, королдук [2, 147-б.].

Ал эми XX кылымда пайда болгон ислам мамлекеттерин анын салттуу батыш түштүгүндөгү мамлекеттик-укуктук режимдин өзгөчөлүктөрүнө жараша классификациялоого болорун баса белгилей кетүү керек. Ошентип, башкарууну уюштуруунун каражаттарына жана ыкмаларына жараша ислам мамлекеттеринин төмөнкү типтерге бөлүүгө болот:

1. Султанат – бийлиги мураска калган султандын династиясы өкүм сүргөн ислам мамлекети. Учурда дүйнөдө мындай типтеги эки мамлекет бар: Оман Султанаты жана Бруней Султанаты. Эки мамлекетте тең ислам расмий дин статусуна ээ жана шариятка негизделген кылмыш-укуктук системасы иштейт.

Азыркы Оман султанатынын аймагы VII кылымдын ортосунда Араб халифатынын курамына кирген. 750-жылы Омаялдар кулатылгандан кийин Оман өз алдынча мамлекет - имамат болгон. IX кылымдын аягында Оман имаматын Аббасиддер халифаты багындырган. XI кылымдын аягында имаматтын көз карандысыздыгы калыбына келтирилип, бир нече кылымдар бою Оманды таасирдүү араб уруусу Набхандын башкаруучулары башкарып турган. XIX кылымдын башында Омандын аймагы Оман Имаматына, Маскат султандыгына жана «пират жээги» деп аталган аймакка бөлүнгөн. 1920-жылы Англия менен Маскат султаны Омандын имаматынын көз карандысыздыгын тааныган. 1955-жылы британ аскерлери менен Маскат султаны Оманды оккупациялаган. Бириккен Маскат менен Омандын көз карандысыздыгын жарыялоо 1970-жылдын 26-

июлунда болуп өтүп, анын натыйжасында азыркы башкаруучу Султан Кабус бин Саид такка отурган.

Оманда Мамлекеттик Кеңеш, Шура Кеңеши султан тарабынан дайындалат. Шура 82 депутаттан туруп 3 жыл иштейт. Мамлекет административдик аймактык жактан 11 мухаваздан турат.

Бруней Султанаты XV кылымдын башында Мажахиттер падышалыгынын кулашына жана исламдын кеңири жайылышына байланыштуу көз карандысыз султандык статусун алган. XVI-XVII кылымдарда Бруней түндүк Борнеонун бүт бөлүгүн жана ага чектеш аралдарды камтыган абдан күчтүү мамлекет болгон. 1884-жылы Улуу Британиянын протектораты болуп калган. Бруней акыры 1984-жылы көз карандысыздыкка ээ болгон. Учурда өлкөдө абсолюттук ислам монархиясы өкүм сүрүүдө жана Султан Болкиах бир эле учурда султан, премьер-министр жана коргоо министри болуп саналат жана шайлоо укугу, системасы таптакыр жок.

2. Эмират – негизги милдети шарият ченемдерин ишке ашыруу болуп саналган, бийлик эмирдин колунда топтолгон жана мураска калган ислам мамлекети. Бүгүнкү күндө эмират өзүнүн мазмуну боюнча Батыш салтындагы мамлекеттик башкаруу формаларына бир топ жакын. Эмират аймагынын көлөмү кичинекейлиги менен мүнөздөлөт жана халифаттын кайра жаралуу жолундагы мамлекеттик түзүлүш катары колдонулат. Бул түргө Бириккен Араб Эмираттары, Катар, Кувейт кирет.

Белгилей кетчү нерсе, эмират XX кылымдын баш жагында Россиянын курамында да кыска убакыт ичинде болгон. 1919-жылдын сентябрынан 1920-жылдын мартына чейин азыркы Чеченстан менен Батыш Дагестандын аймагында түзүлгөн Түндүк Кавказ Эмираты деп аталган ислам мамлекети көп өтпөй эле ыдырап, кийинчерээк РСФСРдин курамына кирген. 2021-жылы эмират Афганистанда да орногону дүйнө коомчулугуна болуп көрбөгөндөй күтүүсүздүк алып келди. Бул мамлекетте дүйнөнүн көп өлкөлөрүндө террордук кыймыл деп саналган талибдердин өкүлдөрү бийликти басып алышкан.

2003-жылдагы кабыл алынган Конституцияга ылайык, Катар аль-Тани династиясынын эмири башында турган абсолюттук монархия. Айтмакчы, аль-Тани династиясы Катарды 1825-жылдан бери башкарып келет, б.а. бул мамлекет түзүлгөндөн берки династия. Катардагы эмирдин бийлиги абсолюттук жана мамлекетти башкарууда шарияттын принциптерин жетекчиликке алат. Премьер-министрди, министрлерди жана мыйзам чыгаруу бийлигине ээ болгон Консультативдик кеңештин мүчөлөрүн (35 адам) эмир дайындайт. Катардагы бардык мыйзамдар эмир тарабынан бекитилет.

3. Имамат – мамлекет башчысынын ролун руханий лидер же имам аткарат жана анын бийлиги талашсыз диний бийликке негизделген ислам мамлекети. Имамдык калкынын басымдуу бөлүгүн шииттер жашаган мамлекетте ишке ашат. Ошондой эле бул типти халифатын ордун басат деген божомолдор басымдуулук кылаары менен да мүнөздөлөт.

XX кылымда имаматтын мисалы катары король башкарган Йемен Мугаваккил королдугун (1918-1962) алсак болот. Антимонархисттик революция азыркы Йемендин аймагында имаматтын жашоосун токтотту.

4. Ислам республикасы – диний же ага жакын башкаруу формасы кабыл алынган ислам мамлекетинин бир түрү, б.а. бийлик жана мамлекеттик органдардын үстүнөн көзөмөл диний өкүлдөрдүн колунда топтолгон жана негизги мыйзам булагы катары шарият таанылат. Бүгүнкү күнгө чейин өкүм сүргөн XX кылымдагы ислам республикаларынын үч негизги үлгүсү калыптанган жана ислам мамлекетинин бул түрү катары Иран, Пакистан жана Мавританияны тааныйбыз.

Жалпысынан алганда, кылымда көптөгөн Чыгыш өлкөлөрү ислам мамлекетинин өз моделин түзө башташты. Алардын ичинен эң көрүнүктүүсү, саясий турмушта исламдын ролу өтө жогору болгон мамлекет катары Пакистандын мисалына кайрылалы. 1947-жылдын 14-августунда Британиянын үстөмдүгүнөн чыккандан көп өтпөй азыркы Пакистан түзүлгөн. 1956-жылы парламенттик республикага айланган, бирок генерал Яхья Хандын төңкөрүшүнөн кийин жарандык башкаруу көп өтпөй аскердик башкарууга алмашылган. Яхья Хан 1971-жылдын 20-декабрында отставкага кетип ордуна Зульфикар Али Бхутто Пакистандын президенти болгон. Пакистан Ислам Республикасынын 1973-жылы кабыл алынган конституциясына ылайык, өлкө мамлекеттик түзүлүшү боюнча федерация болуп саналат. Бийлик түзүмүндөгү эң жогорку кызмат адамы болуп парламенттин эки палатасынын жана аймактык мыйзам чыгаруу жыйындарынын депутаттарынын ичинен түзүлгөн шайлоочулар коллегиясында добуш берүү жолу менен беш жылдык мөөнөткө шайланган Президент турат. Пакистанда федералдык шарият соту жооптуу болгон негизги мыйзамдын үстүнөн мусулмандардын соттук көзөмөл системасы бар. Бул органдын милдети – кабыл алынган мыйзамдардын жана ченемдик актылардын шариятта белгиленген ченемдерге ылайык келишин көзөмөлдөө болуп эсептелет. 1973-жылы кабыл алынган Конституцияга ылайык, өлкөнүн ар бир жараны мусулман коомчулугунун мүчөсү катары тигил же бул мыйзамдын мыйзамдын шарияттын талаптарына туура келбеген ченемдери боюнча даттанып сотко

кайрыла алат. Мындан тышкары, Ислам идеологиясы кеңеши да өз ишмердүүлүгүн мыйзамды колдонууда аларды шарияттын принциптерине ылайык келтирүү боюнча чаралар боюнча сунуштарды берүү багытында жүргүзө алат.

Ислам мамлекеттериндеги жана мусулман коомчулугу көпчүлүктү түзгөн калк жашаган мамлекеттердеги мамлекеттик түзүлүштүн негизги тенденцияларын талдоо менен ислам фактору бул аймактардын мамлекеттик түзүлүш системасындагы тийгизен таасири динамикалуу экендигин жана ал саясий турмушта дээрлик чечүүчү ролду ойнойт деген тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет. Ошол эле учурда бул өлкөлөрдүн олуттуу көп түрдүүлүгүн байкайбыз, ал ар бир мамлекет өзүнүн социалдык-экономикалык жана саясий потенциалы менен мүнөздөлөт. Саясий өнүгүүсү, мамлекеттин тарыхы, географиялык жайгашуусу, көпчүлүк кармаган диний багыты (шийит же суннит варианты), мамлекеттеги саясий күчтөрдүн жана дин кызматкерлеринин абалы менен да аныкталат. Бирок баарына тиешелүү болгон окшоштуктарды, ислам мамлекеттүүлүгүнүн бардык формалары, кайсы мамлекетте кабыл алынганына жана иштешине карабастан, алардагы диний лидердин болушунан, сот адилеттигинин негизи катары шарият ченемдерин тандоону камтышынан жана мамлекеттин биринчи адамынын алдындагы кеңеш берүүчү органдын иштешинен көрө алабыз. Мындай мамлекеттик түзүлүш-

төрдүн жашоого жөндөмдүүлүгү жөнүндө бир беткей жыйынтык чыгаруу туура эмес болуп калаарын бул аймактарда калкынын көбү ислам динин кармаган мамлекеттердин саны барган сайын көбөйүп, чыныгы ислам мамлекетинин теориясына кайрылып, аны иш жүзүнө ашырууга аракет кылып жатышкандыгы менен түшүндүрсөк болот.

Адабияттар:

1. Аляутдинов Ш. Мусульманское право. - М.: Диля, 2010. - С. 496 с.
2. Амантур уулу Э. Исторические тенденции становления исламской государственности. / Известия ВУЗов Кыргызстана. 2019. №. 2. С. 145-148.
3. Полонская Л.Р. Современные суннитские концепции исламского государства // Ислам в современной политике стран Востока (конец 70-х -начало 80-х годов XX в.). - М.: Наука, 1986. - С. 95-103.
4. Прозоров С.М. Шиитская (имамитская) доктрина верховной власти // Ислам: Религия, общество, государство. лам. Религия, общество, государство. Сборник статей. Отв. редакторы П.А. Грязневич и С.М. Прозоров. - М.: Наука. ГРВЛ, 1984. - С. 204-212.
5. Abou El-Fadl Kh. Islam and the Challenge of Democracy Princeton University Press, 2004. 144 p.
6. Rahman F. The Impact of Modernity on Islam // Journal of Islamic Studies. 1966. Vol. 5. No. 2. P. 111–128.
7. Saeed A. Interpreting the Qur'an. Towards a contemporary. New York: Routledge, 2006. 208 p.
8. Амантур уулу Э. Суннитская и Шиитская модели государства в истории развития исламской государственности. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2019. №. 3. С. 204-206